

BEST PRACTICE OF THE COLLEGE

1) Title of the Programme: - Livestock protection and Medical Check-up.

Shri Sant Tukaram Shikshan prasarak mandal's Arts, Commerce and B.B.A. College is affiliated by Savitribai Phule Pune University, Pune. Shri Sant Tukaram Shikshan Prasarak Mandala, Arts, Commerce and B.B.A. collage vadgaon maval and Gad Batkanti Durd conservation association vadgaon maval jointly organising Animal Check-up and animal Conservation camp at Dongarwadi village from last two years. With the expert veterinary doctors. 1) Assistant Commissioner Dr. Javaharlal Salunkhe 2017-2018. 2) Livestock Development Officer Dr. D. K. Ghare 2018-2019.

2) Objectives of the Programme

1. Animal check-up.
2. Elimination of Animal Diseases.
3. The Guide the farmers regarding animal health.
4. To explain the importance of livestock in rural areas.

Concept of this Practice: - Livestock protection is a backbone of the Indian rural economy. Livestock protection is important for the sustainable development of rural areas. Rural economy is strengthened through Livestock husbandry. Animal Breeding increases income of the family. This raises the financial status of the family. Therefore the college selected the concept of Livestock protection and medical check-up. Livestock plays an important role in the development of rural areas. Therefore the subject of Livestock protection and medical check-up, precautions of ill and sick livestock has been selected. In the maval region major source of income is to sell the milk. So each and every farmers has many animal. It is kind of extra income animal gives to farmer. But it is very hard to protect them. Maval is very rainy area. Rain is falling continuously. Animal are very sick, weak, fever diseases etc. in the rainy season many animals are going died. Our programme tells the farmers what to do or what not to do. Which help them to protect there animal. Animal gives them money through milk. Dr. Salunkhe also guide them. We understand the problem

and try to solve the problem of animals. Each and every animal has been important for the farmers. With the collaboration of gad bhatkanti and animal Conservation association and arts, commerce and B. B. A. college.

3) Context

The Maval taluka is famous mainly for agriculture and livestock. The area is situated in the river and the hills. Animal husbandry is important in this region along with agriculture. Farmer's income in maval taluka is mainly related to milk business. In this region needs to raise awareness about animal health. The Dongarwadi is a hilly area. It is far from vadgaon maval taluka there is no any vehicles which is reach to the dongarwadi still every one walk regularly by the foot. No one is available on the emergency cases. So that sick and ill animal must dead. The farmers are very poor they avid to check-up there animals due to money problem.

Challenges

- 1) There is a no road facility to reach Village.
- 2) There is no facility for transporting medical equipment to the village.
- 3) Animals cannot be taken to the hospital.
- 4) The death toll the mountain is higher.
- 5) Animals suffer from more diseases due to high rainfall.

Shri Sant Tukaram Shikshan prasarak mandal's Arts, Commerce and B.B.A. College vadgaon Maval. The College has started the programme for animal conservation and animal medical chek-up in the villege of the Dongarwadi for the last two years. Dr. Jawaharlal Sanlunkhe check-up the husbandry animals 2017-18 years. All animals are inspected once in every four months. The diagnosis was made by doctor and treating animal diseases. The doctor guided the villagers on how to care for the animals.

4) Uniqueness of the Practice

Man depends on animals, largely for food and work. Animals provide milk, meat, and eggs as food. Husbandry work is not heavier work for man. In order to get batter outputs the domestic's animals have to be looked after properly

and better high yielding breeds of the animals have to be developed. After Independent India has adopted a mixed economy. The contemporary conditions appear to be hostile to agriculture and livestock. The rural population is displacing the urban areas. Because of the decline in employment availability in rural areas the number of people has increased in the urban area in the last three or four decades. Animal husbandry is an important alternative to agriculture in India, which increase the income of the rural areas farmers. But over the past few years, many problems related to agriculture and animal husbandry have arisen. Therefore the college has tried to work on it by taking up the subject of animal conservation and animal medical check-up. The Indian higher education system is not based on practical knowledge so the young generation leaving higher education should face problems related to animal husbandry. The rural economy of vadgaon maval region can be enabled livestock. For this the college has been implemented this program for three years to diagnose and diagnose the animal diseases in the village of Dongarwadi.

- 1) Animal husbandry provides livestock production.
- 2) It is an integral part of crop farming and contributes significantly to household nutritional security.
- 3) Sheep provide us wool, mutton and skin.
- 4) Cows, buffaloes etc. provide us milk.
- 5) It contributes to poverty elevation through increased household income.

Uniqueness of the Programme.

- 1) This Programme mainly related to farmers.
- 2) Help farmers to increase their Income.
- 3) Important contribution to increase employment and production in rural areas.

- 4) To stop the migration to the countryside.
- 5) This Program can play a major role in sustain the rural economy.

5) EVIDENCE OF THE SUCCESS

Shri Sant Tukaram Shikshan prasarak mandal's Arts, Commerce and B.B.A. College vadgaon Maval. The College has started the programme for animal conservation and animal medical chek-up in the villege of the Dongarwadi for the last two years. Dr. Jawaharlal Sanlunkhe (Assistant Commissar of Husbandry Department) and Dr. D.K. Ghare (Livestock Department) check-up the husbandry animals last three years. All animals are inspected once in every four months. The diagnosis was made by doctor and treating animal diseases. The doctor guided the villagers on how to care for the animals. This initiative brought about a well-established directive on the health of the animals of the village of dongarwadi. Animal mortality rate has been declined from last two years. With the increase of total number of animals, the family's financial situation has improved.

TITLE OF THE PROGRAMME: - Inspire Students to Research

Shri Sant Tukaram Shikshan Prasarak Mandal Arts, Commerce and B.B.A. college Vadgaon maval. Promotes qualitative improvement in higher education. The College recognizes the role and importance of research activity in creating new knowledge and insight and imparting enthusiasm and dynamism to the educational process. In the Contemporary research requires a new researchers to pursue each subject. There is a little research in the India. These are some of the main reasons that have been appearing in the field of research for the last few years. At the college level, the level of research is negligible even in the absence of quality research. In the India social problem cannot be considered because of the scarcity of the research conscious. New knowledge is needed to solve social problems but new knowledge is not created through research in India. Therefore this programme has been started for the two years to motivate students to do research in the college level.

OBJECTIVES OF PRACTICE

Shri Sant Tukaram Shikshan Prasarak Mandal Arts, Commerce and B.B.A. college vadgaon maval, will build on its strengths to manage a research environment which will;

- 1) To motivate students to do research.
- 2) To Convince Students of the importance of the research.
- 3) To make aware and encourage the students of research knowledge.
- 4) Promote rigorous research and innovation that is relevant to the nation and society.
- 5) Enhance existing research areas and develop expertise in emerging field.
- 6) To provide research framework and guidelines to faculty, research scholars and students.
- 7) To ensure integrity, Quality and Code of ethics in research.

PRINCIPLES

- 1) Engaging students in research activities provides unique and relevant contextual learning and build their research skills.

- 2) Innovation in social areas through the development of new research techniques.
- 3) Multidisciplinary research is a learning experience in which the researchers also learn from each other's field.

The Context

Our College started its efforts to conduct research for students from last year so that the student's interest in research could be created. College Students come from the rural areas to complete the higher education. The college support students in overcoming difficulties that may arise in future research. Research committee informed about the rules, steps, method, purpose and importance of the research. Students are from rural areas, it poses some challenges to research.

Research Challenges

- 1) There is fear in students about research.
- 2) Lack of knowledge related to research.
- 3) There are problem with obtaining information while completing research.
- 4) The students had to face the bond family.
- 5) Language is not effective when presenting research theses.
- 6) Very few students are interested to participate in research activity.
- 7) Students belong from poor family, so that they don't afford research fees and traveling and other expenses.
- 8) Especially we use English language to write research paper. Students seem is English is very hard subject so they avoid to involve in research activities.

The Practice

So Many Research opportunities are available in India as college and university. The programme has been started for the last two years with a view to creating inspiration and opportunities for college students to do research. The students coming from the college mainly from the rural areas. The College making efforts to get them access to research in the future.

- 1) This activity help for student's future.
- 2) To help the reduce social problems.
- 3) Inspire the students for research.

- 4) Increase the students Participant in the research.
- 5) To make the Indian future.
- 6) Create New Knowledge Through the research.

Our college students are ready to acquire new knowledge. College are always collaborating to give students new knowledge. College students actively participate in Seminars, Conference and guest lectures organized at University and other college level it enhance student's knowledge and motivates them for research

5) EVIDENCE OH THE SUCCESS

Our college encourage students to participate in the research activities. Our research committee take responsibility to promoting do research in various levels. Our students participate in the state level research paper competition for students in Maharashtra Education Society's Garware College of Commerce. This year students participate various research promoting activities, two students presented a research essay in a state level two-day seminar. This year students has participated in many research programme as compared to last year.

Livestock check-up

सुकाळ

डोंगरवाडीत शंभर जनावरांची वैद्यकीय तपासणी

वडगाव मावळ, ता. २४ : येथील गडभटकंती दुर्गसंवर्धन संस्था व कला, वाणिज्य बीबीए महाविद्यालयाच्या वतीने वडगाव जवळील डोंगरमाथ्यावरील डोंगरवाडी गावात पशू वैद्यकीय तपासणी शिबिर घेण्यात आले.

या शिबिरात सुमारे शंभर जनावरांची तपासणी करून औषधोपचार करण्यात आले. सहाय्यक आयुक्त (निवृत्त) पशुधन विकास डॉ. जवाहरलाल साळुंखे, महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. राजेंद्र जाधवर, दुर्गसंवर्धन

संस्थेचे किरण चिमटे, अक्षय औताडे, विशाल शिंदे, नितीन चव्हाण आदींनी त्यासाठी पुढाकार घेतला. त्यांनी डोंगरवाडी येथील प्रत्येक गोठ्यात व रानात जाऊन जनावरांची तपासणी केली. डॉ. साळुंखे यांनी खुरकूत,

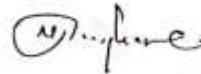
जंतनिर्मूलन, वांझपणा आदीबाबत तपासणी, उपचार व मार्गदर्शन केले. तसेच जनावरांचे कुपोषण, दूध कमी झालेल्या गायी-म्हशांवर उपाय व जनावरांचे आरोग्य चांगले राखण्यासाठी घ्यावयाच्या काळजीबाबत मार्गदर्शन केले.

Feedback from

Shri Sant Tukaram Shikshan Prasarak Mandal's
Art's, Commerce and B.B.A. College Vadgaon Maval
Feedback Form
Year - 2018-19

1. Name:- Namdev dattu Naugthane
2. Village name:- dongarwadi
3. Mobile No:- 9822264347
4. Occupation:- milkman / private job
5. Qualification:- 10th.
6. Family member:- 08
7. Are you going job? yes
8. How many livestock (animals) at your home? 08.
9. Monthly income :- No income from animal.
10. Animal death ratio :- 02.
11. Animal Hospital distant from your home :- 03 km
12. Animal disease in your animal :- Rinderpest
13. Yearly how many times check-up of your animal :- NO -
14. Benefits of the program :- NO
15. Suggestion :-
  - 1) provide medicine.
  - 2) ~~visit~~ to be visited by doctors.
  - 3)
  - 4)

PRINCIPAL
Arts, Commerce, B.B.A. College
Vadgaon Maval, Pune-412 106.(M.S.)

Shri Sant Tukaram Shikshan Prasarak Mandal's
Art's, Commerce and B.B.A. College Vadgaon Maval
Feedback Form
Year - 2017-18

1. Name:- Swarnit Sadasbir Naighe
2. village name:- Dongarwadi
3. Mobile No:- 7321001146
4. Occupation:- Milk Man & Farmer
5. Qualification:- gth
6. Family member:- 05
7. Are you going job? No
8. How many livestock (animals) at your home? 08
9. Monthly income :- 9000
10. Animal death ratio :- 01
11. Animal Hospital distant from your home :- 5 km
12. Animal disease in your animal :- Rinderpest.
13. Yearly how many times check-up of your animal :- No
14. Benefit of the Government Scheme :- yes----- no:- ✓
15. Benefits of the program :- Death rate Decrease
16. Suggestion :-
  - ⊙ Medicine provide.
  - ⊙ Visit of doctor.
  - ⊙ Trainig

PRINCIPAL
Arts, Commerce, B.B.A. College
Vadgaon Maval, Pune-412 106.(M.S.)

Swarnit

Shri Sant Tukaram Shikshan Prasarak Mandal's
Art's, Commerce and B.B.A. College Vadgaon Maval
Feedback Form
Year - 2018-19

1. Name:- Sandeep Kacharu Navghane
2. Village name:- dongarwadi
3. Mobile No:- 9881847740
4. Occupation:- private job
5. Qualification:- agth.
6. Family member:- 03
7. Are you going job? yes
8. How many livestock (animals) at your home? 04
9. Monthly income :- No
10. Animal death ratio :- 01
11. Animal Hospital distant from your home :- 08
12. Animal disease in your animal :- Rinderspest
13. Yearly how many times check-up of your animal :- No
14. Benefits of the program :- No
15. Suggestion :-
  - 1) provide medicine
  - 2) vaccine . training
  - 3) regulars doctor visit
  - 4)

Sand P

PRINCIPAL
Arts, Commerce, B.B.A. College
Vadgaon Maval, Pune-412 106, (M.S.)

Shri Sant Tukaram Shikshan Prasarak Mandal's
Art's, Commerce and B.B.A. College Vadgaon Maval

Feedback Form

Year - 2018-19

1. Name:- तुकाराम काठू नवधो
2. Village name:- डोगरवाडी
3. Mobile No:- 7145981349
4. Occupation:- समुपासन (पुसक व्यवसाय)
5. Qualification:- पु.बी.
6. Family member:- 12
7. Are you going job? - नाही
8. How many livestock (animals) at your home? - 20
9. Monthly income :- 8000
10. Animal death ratio :- 02
11. Animal Hospital distant from your home :- 08 km
12. Animal disease in your animal :- रोगरुग्ण (
13. Yearly how many times check-up of your animal :- No
14. Benefits of the program :- म्हत्वाचे प्रमाणात कामी
15. Suggestion :- 1) नियमित डॉक्टरांची भेट
2) समुपदेशनाची आवश्यकता
3) त्वरीकरण प्रशिक्षणी आवश्यकता
4) -

तुकाराम काठू नवधो

PRINCIPAL
Arts, Commerce, B.B.A. College
Vadgaon Maval, Pune-412 106. (M.S.)

Shri Sant Tukaram Shikshan Prasarak Mandal's
Art's, Commerce and B.B.A. College Vadgaon Maval
Feedback Form
Year - 2017-18

1. Name:- Hampa, pandurang Navghane
2. village name:- dongolwadi
3. Mobile No:- 7505352212
4. Occupation:- milkman
5. Qualification:- 5th
6. Family member:- 10
7. Are you going job? No
8. How many livestock (animals) at your home? 15
9. Monthly income :- 20000/-
10. Animal death ratio :- 01
11. Animal Hospital distant from your home :- 08 km
12. Animal disease in your animal :- Rindenspest
13. Yearly how many times check-up of your animal :- NO
14. Benefit of the Government Scheme :- yes----- no:-
15. Benefits of the program :- NO
16. Suggestion :- cow counselling, deally visited by doctor

PRINCIPAL
Arts, Commerce, B.B.A. College
Vadgaon Maval, Pune-412 106. (M.S.)

Shubham

Shri Sant Tukaram Shikshan Prasarak Mandal's
Art's, Commerce and B.B.A. College Vadgaon Maval
Feedback Form
Year - 2018-19

1. Name:- Amol Kalusum Navaghone
2. Village name:- Dongarwadi
3. Mobile No:- 7068830121
4. Occupation:- Milkman (fresh livestock)
5. Qualification:- 12
6. Family member:- 05
7. Are you going job? No
8. How many livestock (animals) at your home? 08
9. Monthly income :- 10,000/-
10. Animal death ratio :- 02-03
11. Animal Hospital distant from your home :- 03 km
12. Animal disease in your animal :- Rinderpest
13. Yearly how many times check-up of your animal :- NO
14. Benefits of the program :- NO lead rate decrease
15. Suggestion :-
  - 1) continuous visit of the doctor
  - 2) provide medicine.
  - 3) vaccine training
  - 4)

PRINCIPAL
Arts, Commerce, B.B.A. College
Vadgaon Maval, Pune-412 106. (M.S.)

Shri Sant Tukaram Shikshan Prasarak Mandal's
Art's, Commerce and B.B.A. College Vadgaon Maval
Feedback Form
Year - 2018-19

1. Name:- Narayan dnyaneshwar ~~hosale~~ bhorle
2. Village name:- dongarwadi
3. Mobile No:- 9623520375
4. Occupation:- farmer
5. Qualification:- 09
6. Family member:- 11
7. Are you going job? farmer (milkman)
8. How many livestock (animals) at your home? 30
9. Monthly income :- 12,000/-
10. Animal death ratio :- 05-06
11. Animal Hospital distant from your home :- 03km
12. Animal disease in your animal :- Rinderpest
13. Yearly how many times check-up of your animal :- No
14. Benefits of the program :- No
15. Suggestion :-
  - 1) availability of medicine
  - 2) monthly visit of the doctor at our location.
  - 3)
  - 4)

PRINCIPAL
Arts, Commerce, B.B.A. College
Vadgaon Maval, Pune-412 106 (M.S.)

Shri Sant Tukaram Shikshan Prasarak Mandal's
Art's, Commerce and B.B.A. College Vadgaon Maval
Feedback Form
Year - 2018-19

1. Name:- Santosh Baburao Navghane
2. Village name:- dongabwadi
3. Mobile No:- 7709179390
4. Occupation:- private job
5. Qualification:- 05th
6. Family member:- 05
7. Are you going job? yes
8. How many livestock (animals) at your home? 02
9. Monthly income :- No
10. Animal death ratio :- No
11. Animal Hospital distant from your home :- 08 km
12. Animal disease in your animal :- No
13. Yearly how many times check-up of your animal :- No
14. Benefits of the program :- No
15. Suggestion :- 1) No
2)
3)
4)

संतोष बाबू नावघणे

PRINCIPAL
Arts, Commerce, B.B.A. College
Vadgaon Maval, Pune-412 106 (M.S.)

Shri Sant Tukaram Shikshan Prasarak Mandal's
Art's, Commerce and B.B.A. College Vadgaon Maval
Feedback Form
Year - 2017-18

1. Name:- Nandev Dattu Naughne
2. village name:- Dongeevadf
3. Mobile No:- 9822254347
4. Occupation:- Milk Man / Farmers & private Job
5. Qualification:- 10th
6. Family member:- 08
7. Are you going job? No
8. How many livestock (animals) at your home? 08
9. Monthly income :- No income from Animals.
10. Animal death ratio :- 02
11. Animal Hospital distant from your home :- 08
12. Animal disease in your animal :- (रोग)
13. Yearly how many times check-up of your animal :- No
14. Benefit of the Government Scheme :- yes----- , no:- ✓
15. Benefits of the program :- Animal Death Rate decrease
16. Suggestion :- provide medicine

① home

PRINCIPAL
Arts, Commerce, B.B.A. College
Vadgaon Maval, Pune-412 106. (M.S.)

Shri Sant Tukaram Shikshan Prasarak Mandal's
Art's, Commerce and B.B.A. College Vadgaon Maval

Feedback Form

Year - 2018-19

1. Name:- वाळू महापू नवधो
2. Village name:- डोगरवाडी
3. Mobile No:- 7038648319
4. Occupation:- पशुपालन
5. Qualification:- डब्लू
6. Family member:- 08
7. Are you going job? नाही
8. How many livestock (animals) at your home? -08
9. Monthly income :- 7000
10. Animal death ratio :- 02-03
11. Animal Hospital distant from your home :- 08
12. Animal disease in your animal :- विडे पडे
13. Yearly how many times check-up of your animal :- NO
14. Benefits of the program :- मृत्यूचे प्रमाण कमी झाले
15. Suggestion :- 1) प्रशिक्षणाची आवश्यकता
2) नियमित डॉक्टरांची वेळ पाहिले
3) लसीकरण सेवा उपलब्ध करून देणे.
4)

PRINCIPAL
Arts, Commerce, B.B.A. College
Vadgaon Maval, Pune-412 106. (M.S.)

Students Certificates

P.E. Society's
Modern College of Arts, Science & Commerce,
Ganeshkhind Pune - 16, & Board of Students Development (BSD)
Savitribai Phule Pune University

Department of Sociology

Workshop on

लिंगभाव समजून घेताना....

(Gender Sensitization)

25th February 2020

This is certified that Mr/Ms Pangare Arati (Arts Com and BBA College Vadgaon Mauval) has Participated in the One Day Workshop on "Gender Sensitization" on, 25th February, 2020. Organized by Department of Sociology, P.E. Society's Modern College of Arts, Science and Commerce, Ganeshkhind, Pune-16 & Board of Students Development (BSD) Savitribai Phule Pune University, Pune.

Mr. Sandip Sanap
Student Development Officer
MCASC, Ganeshkhind

Dr. Jyoti Gagangras
Head & Vice Principal
MCASC, Ganeshkhind

Dr. Sanjay Kharat
Principal
MCASC, Ganeshkhind

P.E. Society's
Modern College of Arts, Science & Commerce,
Ganeshkhind Pune - 16, & Board of Students Development (BSD)
Savitribai Phule Pune University

Department of Sociology

Workshop on

लिंगभाव समजून घेताना....

(Gender Sensitization)

25th February 2020

This is certified that Mr/Ms Tavhre Harshada (Arts Com and BBA College Vadgaon Mauval) has Participated in the One Day Workshop on "Gender Sensitization" on, 25th February, 2020. Organized by Department of Sociology, P.E. Society's Modern College of Arts, Science and Commerce, Ganeshkhind, Pune-16 & Board of Students Development (BSD) Savitribai Phule Pune University, Pune.

Mr. Sandip Sanap
Student Development Officer
MCASC, Ganeshkhind

Dr. Jyoti Gagangras
Head & Vice Principal
MCASC, Ganeshkhind

Dr. Sanjay Kharat
Principal
MCASC, Ganeshkhind

P.E. Society's
Modern College of Arts, Science & Commerce,
Ganeshkhind Pune -16, & Board of Students Development (BSD)
Savitribai Phule Pune University

Department of Sociology

Workshop on

लिंगभाव समजून घेताना....

(Gender Sensitization)

25th February 2020

This is certified that Mr/Ms Vanjari Sanjana (Arts, Com and BBA College Vadgaon, Maval) has Participated in the One Day Workshop on "Gender Sensitization" on, 25th February, 2020. Organized by Department of Sociology, P.E. Society's Modern College of Arts, Science and Commerce, Ganeshkhind, Pune-16 & Board of Students Development (BSD) Savitribai Phule Pune University, Pune.

Mr. Sandip Sanap
Student Development Officer
MCASC, Ganeshkhind

Dr. Jyoti Gagangras
Head & Vice Principal
MCASC, Ganeshkhind

Dr. Sanjay Kharat
Principal
MCASC, Ganeshkhind

P.E. Society's
Modern College of Arts, Science & Commerce,
Ganeshkhind Pune -16, & Board of Students Development (BSD)
Savitribai Phule Pune University

Department of Sociology

Workshop on

लिंगभाव समजून घेताना....

(Gender Sensitization)

25th February 2020

This is certified that Mr/Ms Chaitali Gaikwad (Arts, Com and BBA College Vadgaon, Maval) has Participated in the One Day Workshop on "Gender Sensitization" on, 25th February, 2020. Organized by Department of Sociology, P.E. Society's Modern College of Arts, Science and Commerce, Ganeshkhind, Pune-16 & Board of Students Development (BSD) Savitribai Phule Pune University, Pune.

Mr. Sandip Sanap
Student Development Officer
MCASC, Ganeshkhind

Dr. Jyoti Gagangras
Head & Vice Principal
MCASC, Ganeshkhind

Dr. Sanjay Kharat
Principal
MCASC, Ganeshkhind

P.E. Society's
Modern College of Arts, Science & Commerce,
Ganeshkhind Pune -16, & Board of Students Development (BSD)
Savitribai Phule Pune University

Department of Sociology

Workshop on

लिंगभाव समजून घेताना....

(Gender Sensitization)

25th February 2020

This is certified that Mr/Ms Padhar...Sunil... (Arts, Com. and BBA College, Vadgaon, Maval)..... has Participated in the One Day Workshop on "Gender Sensitization" on, 25th February, 2020. Organized by Department of Sociology, P.E. Society's Modern College of Arts, Science and Commerce, Ganeshkhind, Pune-16 & Board of Students Development (BSD) Savitribai Phule Pune University, Pune.

Sanap
Mr. Sandip Sanap
Student Development Officer
MCASC, Ganeshkhind

June
Dr. Jyoti Gagangras
Head & Vice Principal
MCASC, Ganeshkhind

Saujey
Dr. Saujey Kharat
Principal
MCASC, Ganeshkhind

Department of Sociology
Savitribai Phule Pune University, Pune

One Day State Level Conference for Students

On

*"Development, Equity and Social Justice:
Sociological Concerns on Contemporary Issues"*

February 13, 2020

This is to certify that राहुल गावंडे has ~~participated~~ presented a paper titled आरतीय विकासवात्मक प्रतिक्रती in the one Day State Level Conference for Students on *"Development, Equity and Social Justice: Sociological Concerns on Contemporary Issues"* on February 13, 2020, organized by the Department of Sociology, Savitribai Phule Pune University, Pune.

Sanjay Kolekar
Sanjay Kolekar
Coordinator

Shruti Tambe
Prof. Shruti Tambe
Head of the Department

National Conference on
Revisiting Gandhi

Jointly organized by
Savitribai Phule Pune University &
P.E. Society's

Modern College of Arts, Science and Commerce,
Ganeshkhind, Pune-16

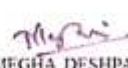
Department of Sociology
7th & 8th February 2020

This is to certify that Mr. Ms. Dr. Prof. सुनील पट्टर, कुला वाणिज्य आणि बी.बी.ए. महाविद्यालय, वडोदा, सावळी has participated presented research paper on महात्मा गांधीजी आणि शाश्वत विकास..... in the National Conference on "Revisiting Gandhi" on, 7th & 8th February 2020, jointly organized by the Savitribai Phule Pune University and Department of Sociology, Modern College of Arts, Science and Commerce, Ganeshkhind, Pune, under the Quality Improvement Program.

PROF. SURESH TODKAR
JOINT SECRETARY
PE SOCIETY

DR. PRAKASH DIXIT
DY. SECRETARY
PE SOCIETY

DR. SANJAY KHARAT
PRINCIPAL
MCASC, GANESHKHIND

DR. MEGHA DESHPANDE
COORDINATOR
MCASC, GANESHKHIND

DR. JYOTI GAGANGRAS
HOD & VICE PRINCIPAL
MCASC, GANESHKHIND

National Conference on
Revisiting Gandhi

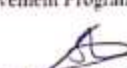
Jointly organized by
Savitribai Phule Pune University &
P.E. Society's

Modern College of Arts, Science and Commerce,
Ganeshkhind, Pune-16

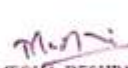
Department of Sociology
7th & 8th February 2020

This is to certify that Mr. Ms. Dr. Prof. आरती पांगारे, कुला वाणिज्य आणि बी.बी.ए. महाविद्यालय, वडोदा, सावळी has participated presented research paper on महात्मा गांधीजी आणि शाश्वत विकास..... in the National Conference on "Revisiting Gandhi" on, 7th & 8th February 2020, jointly organized by the Savitribai Phule Pune University and Department of Sociology, Modern College of Arts, Science and Commerce, Ganeshkhind, Pune, under the Quality Improvement Program.

PROF. SURESH TODKAR
JOINT SECRETARY
PE SOCIETY

DR. PRAKASH DIXIT
DY. SECRETARY
PE SOCIETY

DR. SANJAY KHARAT
PRINCIPAL
MCASC, GANESHKHIND

DR. MEGHA DESHPANDE
COORDINATOR
MCASC, GANESHKHIND

DR. JYOTI GAGANGRAS
HOD & VICE PRINCIPAL
MCASC, GANESHKHIND

College letter

Shri Sant Tukaram Shikshan Prasarak Mandal's
Arts, Commerce & B.B.A College

Vadgaon Maval, Taluka Maval Dist - Pune
(Reg. No 15948 Maharashtra/4079/88 Pune. Date 13/6/88)

(University Affiliation Id. No. Pu/PN/ASC/283/2007)

WEB SITE - www.acbcollegevadgaonmaval.in, Email-artecom8vdg@gmail.com AISHE
CODE-C-41413 Cont-02114 235500.

Dr. Jadhavar R.D.
PRINCIPAL

Ref.No.
Date- 05/02/2020

To,

P.E. Society's
Modern College of Arts, Science and Commerce
Ganeshkhind, Pune- 16.

Department of Sociology
Organised

Two Days National Seminar
"Revisiting Gandhi"
(7th & 8th February, 2020)

Subject: - Participate in National seminar

Respected Sir/Madam

Shri Sant Tukaram Shikshan Prasarak Mandal Arts, Commerce and B.B.A. College Vadgaon Maval We are sending following students for two days National Seminar 7&8 February at Modern College Ganeshkhind, Pune-16. Kindly enrol following students.

- 1) Sunil Dnyanu Padhar (S. Y. B. A.) AADHAAR No. 758852690816
- 2) Arti Ramdas Pangare (F.Y.B.A.) AADHAAR No. 968016103925

Thank You

HEAD
DEPARTMENT OF SOCIOLOGY
Arts, Commerce & B.B.A. College
Vadgaon Maval, Pune-412 106

Participation letter

Shri Sant Tukaram Shikshan Prasarak Mandal's

Arts, Commerce & B.B.A College

Vadgaon Maval, Taluka Maval Dist - Pune

(Reg. No 15948 Maharashtra/4079/88 Pune. Date 13/6/88)

(University Affiliation Id. No. Pu/PN/ASC/283/2007)

WEB SITE - www.acbcollegevadgaonmaval.in, Email-artcom8vdg@gmail.com AISHE
CODE-C-41413 Cont-02114 235500.

Dr. Jadhavar R.D.
PRINCIPAL

Ref.No.
Date- 05/02/2020

To,

Department of Sociology
Modern College
Ganeshkhind, Pune- 16.

Subject: - Participation in National Conference

Respected Sir/Madam

We Shri Sant Tukaram Shikshan Prasarak Mandal Arts, Commerce and B.B.A. College Vadgaon Maval are sending following students for our College to attend National Conference titled " Revisiting Gandhi" at Modern College of Arts, Science and Commerce, Ganeshkhind, Pune-16. On 7th and 8th Feb. 2020. Kindly Enroll following students.

- 1) Rahul D. Gawande F. Y. B. A.
- 2) Omkar S. Kshirsagar F.Y.B.A.

Thank You

HEAD
DEPARTMENT OF SOCIOLOGY
Arts, Commerce & B.B.A. College,
Vadgaon Maval, Pune-412 106

Receipt

ORIGINAL

M. E. S. GARWARE COLLEGE OF COMMERCE
Karve Road, Pune - 411 004.

No. : 09368   **Self Finance Courses**   DATE : 28/09/2018

Received from Sunil D. Padhas   Roll No. —

an amount of Rs. Two Hundred only

by Cash / ~~Cheque~~ No. cash   Dt. —   on the —

_____ being the

Research competition fee recd.

₹ 200/-
Cheque subject to realisation

CASHIER

PROGRESSIVE EDUCATION SOCIETY'S
MODERN COLLEGE OF
ARTS, SCIENCE AND COMMERCE
GANESHKHIND, PUNE - 411 016

No. **7684**   **RECEIPT**   Date : 7/2/2020

Received from Shri / Smt. / Miss Arati Pangare

of F.Y. / S.Y. / T.Y. Arts / Science / Comm. / Class / Div. —   Roll No. —

a sum of Rs. Five hundred Rupees Only

On account of National conference Arts Dept.

By Cash / Cheque No. —   dt. —

Drawn on Cash

Rs. 500/-

Cashier

PROGRESSIVE EDUCATION SOCIETY'S
**MODERN COLLEGE OF
ARTS, SCIENCE AND COMMERCE**
GANESHKHIND, PUNE - 411 016

No. **7683**

RECEIPT

Date : 7/2/2020

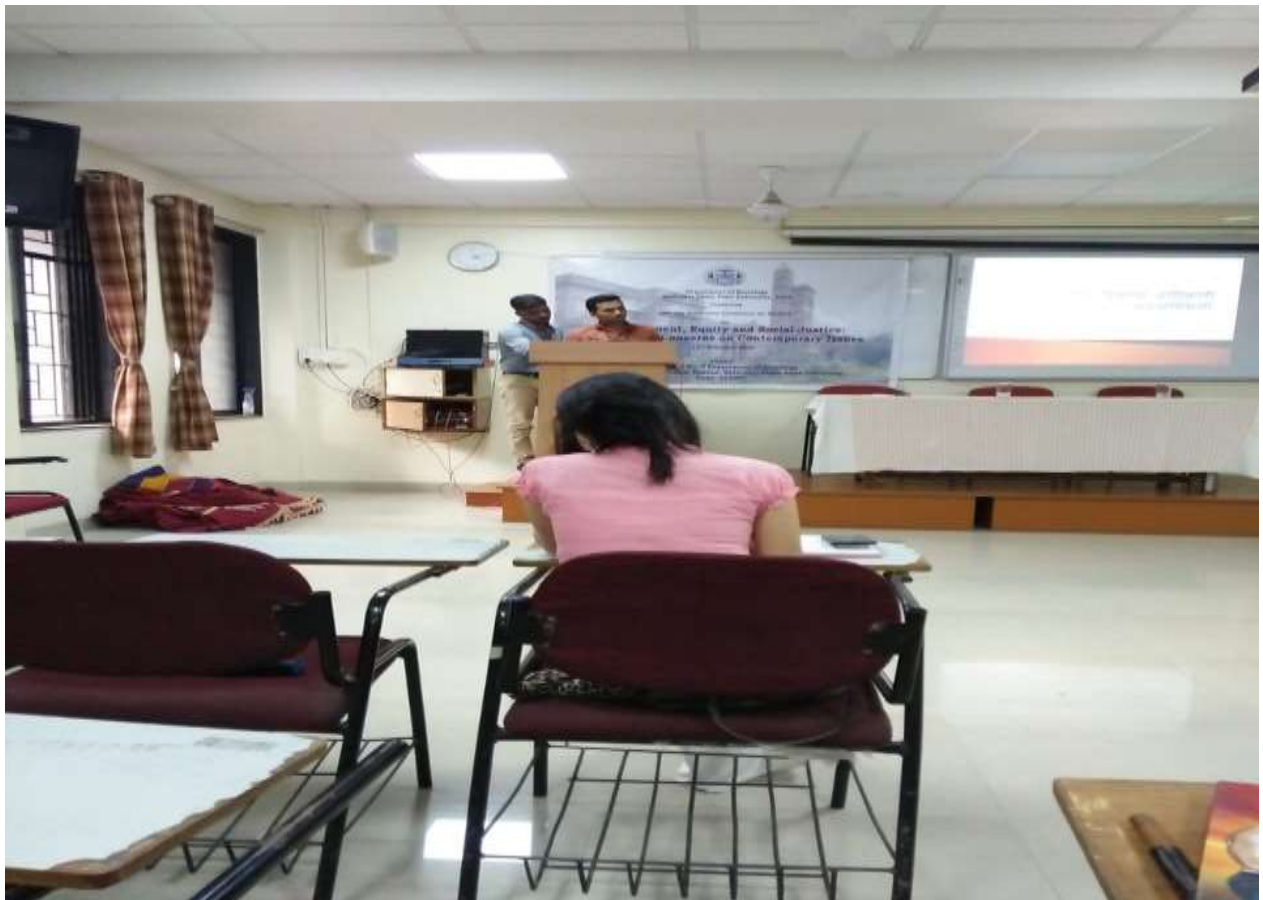
Received from Shri / Smt. / Miss Sunil Padhar
of F.Y. / S.Y. / T.Y. Arts / Science / Comm. / Class / Div.   Roll No.
a sum of Rs. Five hundred Rupees Only
On account of National conference Arts Dept.
By Cash / Cheque No.   dt.
Drawn on Cash

Rs. 500/-

Cashier

Photo

महात्मा गांधीजी आणि शाश्वत विकास

संशोधक

१) आरती रामदास पांगारे (एफ.वाय.बी.ए.)

२) सुनील जानू पढर (एस.वाय. बी.ए.)

श्री संत तुकाराम शिक्षण प्रसारक मंडळाचे

कला, वाणिज्य आणि बी. बी. ए.

महाविद्यालय वडगाव मावळ-४१२१०६

महान व्यक्तींच्या जयंती व पुण्यतिथी करण्याचे मुख्य कारण असे की त्यांच्या कार्याची जाणीव समाजाला असावी. समकालीन परिस्थितीत समाज आणि राष्ट्राच्या उभारणीत या महान व्यक्तींचे संदेश आणि कृती नव्याने आत्मसात करण्याची आवश्यकता असते. महान व्यक्तींचे समकालीन असलेले महत्व आणि आवश्यक त्या सुधारणा ह्या चांगल्या व आनंदी भविष्याच्या मार्गाने जाण्यासाठी नव्याने आखणी करण्यासाठी महत्वाच्या असतात. शाश्वत विकास हा सध्याच्या काळात महत्वाचा विषय आहे. महात्मा गांधींनी आपल्या कृतीतून ज्या प्रमाणे ग्रामीण व शहरी भागाच्या शाश्वत विकासासाठी प्रयत्न केले होते. त्याच प्रमाणे समकालीन परिस्थितीत ग्रामीण आणि शहरी भागाचा शाश्वत विकास करणे आवश्यक आहे. “शाश्वत विकास” म्हणजे आपल्या वर्तमानातील गरजा पूर्ण करताना आपल्या पुढील पिढ्यांच्या गरजा पूर्ण करण्याचा क्षमतेला बाधा येऊ न देता साध्य केलेला विकास होय. सध्याच्या परीप्रेक्षात महात्मा गांधीजींच्या विचारांचा संदर्भ आपल्याला प्रत्येक क्षणी घ्यावा लागतो. महात्मा गांधींनी समाजाच्या प्रत्येक क्षेत्रात आपले योगदान दिले आहेत. गांधीजींच्या संकल्पनेतील भारत हा एक सक्षम व संपन्न असा होता. त्यासाठी म. गांधींनी आपल्या संपूर्ण आयुष्यात प्रयत्न केलेले दिसून येते. गांधीजींच्या मते कोणताही विकास व योजना ह्या मनुष्य केंद्रित असल्या पाहिजेत. साधन संपत्तीचा उपयोग हा पर्यावरणाचे संतुलन राखण्याच्या दृष्टीकोनातून केला जावा. “शाश्वत विकास” संकल्पनेची चर्चा आज संपूर्ण जगात होत आहे, त्यात समाविष्ट करण्यात आलेल्या विविध कार्यक्रमांची योग्य अंमलबजावणी करण्यासाठी अनेक योजना राष्ट्रीय आणि आंतरराष्ट्रीय पातळीवर निर्माण केल्या जात आहेत. पर्यावरण संरक्षणाचे मुख्य उद्दिष्ट ठेऊन शाश्वत विकास साध्य केला पाहिजे अशी धारणा निर्माण होत आहे.

संशोधनाची उद्दिष्टे

१) समकालीन परिस्थिती आणि गांधीजींच्या कार्याचा आढावा घेणे.

२) नैतिकता आणि शाश्वत विकास

३) गांधीजींचे तत्व आणि समकालीन परिस्थितीची वास्तविकता

संशोधन पद्धती

संशोधन करत असताना दुय्यम स्रोतांचा उपयोग करण्यात आला आहे.

अहिंसा

महात्मा गांधीजींचा अहिंसेचा मार्ग समकालीन परिस्थितीत शाश्वत विकास घडवू शकतो. अहिंसेचा मार्ग समकालीन स्थितीत स्वीकारला गेला तर प्रत्येक व्यक्ती आपले विचार आणि कृती स्पष्टपणे मांडू शकतील ज्यामुळे शाश्वत विकास साध्य होऊ शकेल. भारताच्या संदर्भात प्रत्येक व्यक्ती आपले विचार, कृती स्पष्टपणे मांडू शकत नाही, आपले कार्य करू शकत नाही. अशा व्यक्तींच्या विरुद्ध हिंसेचा वापर करून भीती निर्माण केली जाते. प्रसंगी त्यांना ठार मारले जाते. हिंसेमुळे देशातील साधन संपत्तीचे आणि शासकीय संपत्तीचे नुकसान मोठ्या प्रमाणात होते. (दंगली, जाळपोळ, लुटमार, हिंसाचार इ.) त्यामुळे शाश्वत विकासाच्या मार्गात अनेक परस्परविरोधी आणि परस्परसंबंधी अडचणी निर्माण होतात. शासकीय पैशाचा अपव्यय होतो. ज्या प्रदेशात, राज्यात हिंसाचार जास्त प्रमाणात होत असतो, तो प्रदेश, राज्य शाश्वत विकास साध्य करू शकत नाही, शाश्वत विकासाच्या प्रक्रियेपासून दूर राहतो. (उत्तरप्रदेश) ज्या व्यक्तींचा कोणत्याही हिंसेच्या घटनेशी प्रत्यक्ष व अप्रत्यक्ष संबंध नसतो, अशा व्यक्तींचा हिंसेत नाहक बळी जातो. अशा व्यक्तींनी कोणत्याही कायद्याचे उल्लंघन केलेले नसते. आजच्या काळात भारतात हिंसेचे प्रमाण वाढले असून त्याचा विपरीत परिणाम हा शाश्वत विकासावर दिसून येत आहे. वैश्विक स्तरावर शाश्वत विकास करण्यासाठी सर्व देशांनी एकत्र येऊन कार्य करण्याची आवश्यकता आहे. शाश्वत विकासाच्या मुख्य ध्येयापासून शासन आणि राजकीय व्यक्ती जाणीवपूर्वक फारकत घेतात. अशी परिस्थिती आज जगात दिसून येत आहे. शाश्वत विकास होण्यासाठी गांधीजींच्या अहिंसा तत्व प्रणालीचा उपयोग प्रत्यक्षात केला पाहिजे.

उच्च शिक्षण

महात्मा गांधीजी उच्च शिक्षित होते. माणूस म्हणून स्वतःला घडवण्यासाठी शिक्षण घेतले पाहिजे असे त्यांचे मत होते. उच्च शिक्षणाच्या माध्यमातून व्यक्तीचा नैतिक विकास घडू शकतो, त्याचबरोबर उच्च शिक्षणामुळे व्यक्ती आपले सामाजिक मूल्य, मानतावादी मूल्य आणि पर्यावरणीय जबाबदारीची जाणीव समजू शकतो. भारतात उच्च शिक्षण घेणाऱ्यांची संख्या फारच

कमी आहे. अशा काही व्यक्तींना शाश्वत विकासाची संकल्पना माहित होत नाही. ज्यामुळे शाश्वत विकास करण्यास अडचणी निर्माण होतात. सध्याच्या स्थितीत उच्च शिक्षण / व्यावसायिक शिक्षण यात धनिकांची मक्तेदारी दिसून येते ती तोडून सर्वसामान्य नागरिकांनी उच्च शिक्षण घेतल्यास देशाचा शाश्वत विकास घडू शकतो. उच्च शिक्षण घेतल्यामुळे आपल्या देशाप्रती सर्वसामान्यांना आपले हक्क, कर्तव्य, जबाबदाऱ्या, नैतिक मुल्ये तसेच प्रत्येक व्यक्तीची समाजाच्या शाश्वत विकासाप्रतीची भूमिका यांचे महत्व समजण्यास मदत होते. उच्च शिक्षणातून समाजात चाललेल्या समस्यांवर उपाययोजना करून शाश्वत विकास घडवता येऊ शकतो.

नई तालीम शिक्षण पद्धती

महात्मा गांधीजींनी नई तालीम शिक्षणाच्या माध्यमातून तरूणांना सक्षम करण्याचे ध्येय समोर ठेवले होते. समकालीन परिस्थितीत ग्रामीण भागातील तरूणांना सक्षम करण्यासाठी नई तालीम शिक्षण पद्धती महत्वाची ठरते. ग्रामीण क्षेत्रातील तरुण आपल्या कर्तृत्वाने सक्षम झाल्यास देशाचा सर्वांगीण विकास होऊ शकतो असे गांधीजींचे विचार होते. त्यासाठी महात्मा गांधीजींनी ग्रामीण क्षेत्राचा सर्वांगीण विकास करण्यावर भर दिला. सध्याच्या परिस्थितीत ग्रामीण भागात / क्षेत्रात शाश्वत विकास होणे आवश्यक आहे. त्यासाठी महात्मा गांधी यांचे धोरण आत्मसात करणे आवश्यक आहे. ग्रामीण भागातील तरूणांना त्या क्षेत्राशी संबंधित कार्याशी जोडून घेणे महत्वाचे असते. त्यासाठी ग्रामीण / क्षेत्रात उपलब्ध साधनसंपत्ती व संसाधनांचा व्यवस्थितपणे उपयोग आजच्या तरुण पिढीने करून घ्यावा. ज्यामुळे त्या ग्रामीण क्षेत्राचा शाश्वत विकास होईल. शासनाने या संबंधित नियोजन आणि योजनांची योग्य आखणी करून स्थानिक लोक सहभागातून शाश्वत विकास करावा ज्यामुळे तरुण सक्षम, स्वावलंबी होतील आणि शाश्वत विकास साधता येईल. नई तालीम शिक्षण प्रणाली ग्रामीण भागाचा शाश्वत विकास करण्यासाठी साधी आणि सोपी पद्धती आहे, ज्याच्या माध्यमातून ग्रामीण भागाचा विकास साध्य होऊ शकेल, तरुण सक्षम होतील.

१. मुलोद्योगी शिक्षण- समकालीन परिस्थितीत महात्मा गांधी यांनी अवलंबिलेली मुलोद्योगी शिक्षण पद्धती उपयोगाची / महत्वाची ठरते.
२. स्वावलंबी शिक्षण - स्वावलंबी शिक्षण पद्धती ही सध्याच्या काळात महत्वाची भूमिका पार पाडू शकते.

ग्राम स्वराज्य संकल्पना

गांधीजींच्या ग्राम स्वराज्य संकल्पनेत ग्रामीण भागातील सर्वांगीण बाजूंनी शाश्वत विकासाचा अंतर्भाव होतो गांधीजींचा हा विचार आजच्या काळासाठी सुसंगत ठरतो ग्रामीण भागातील

लघुउद्योग, कुटीर उद्योग तसेच शेतीला पूरक असणार्या उद्योगास प्राधान्य दिले तर गावातील तरुणांना गावातच रोजगार प्राप्त होऊ शकेल याशिवाय गावात सरकारच्या पुढाकाराने उद्योगांची सुरुवात केल्यास या उद्योगांना पूरक असे मुलौद्योगी शिक्षण घेण्याची तरुणांमध्ये मानसिकता तयार होऊन हे तरुण शिक्षण घेऊन ग्रामीण भागात स्वयंरोजगार निर्माण करतील त्यामुळे त्यांची आर्थिक स्थिती सुधारेल. ग्रामीण भागातील तरुणांना आर्थिक, शैक्षणिक, संचार-दळणवळणाच्या सुविधा उपलब्ध करून दिल्यास त्यांचे शहरी भागात होणारे स्थलांतर कमी करता येईल. त्यामुळे शहरी भागातील साधन संपत्तीचा वापर करून तरुणांच्या माध्यमातून शाश्वत विकास घडवता येईल. आज समाजात जी गुन्हेगारी वाढलेली दिसत आहे ती प्रामुख्याने बेरोजगारीमुळे आहे. ही जर कमी करायची असेल तर ग्रामीण भागातील तरुणांना गावाकडेच रोजगार उपलब्ध करून दिल्यास शाश्वत विकास साध्य करता येईल. त्यातून बेरोजगारीमुळे होणारी गुन्हेगारी कमी करता येईल याशिवाय ग्रामीण भागातील शेतीचा शाश्वत विकास केल्यास शेतकरी व शेती शाश्वत राहतील व यामुळे शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या देखील कमी होतील किंबहुना त्या होणारच नाहीत. ग्रामीण भागाचा शाश्वत विकास करण्यासाठी महात्मा गांधीजींच्या ग्रामीण स्वयंरोजगार प्रणालीचा अवलंब केला पाहिजे. ज्याच्या माध्यमातून पर्यावरणाचे रक्षण आणि शाश्वत विकास ह्या दोन्ही बाबी साध्य करता येतील.

ग्राम स्वच्छता

गांधीजींच्या ग्राम स्वच्छता या संकल्पनेवर विचार करत असता गांधीजींना ग्रामीण लोकांच्या आरोग्यासाठी पर्यावरणाची स्वच्छता म्हणजेच आपण ज्या ठिकाणी राहतो त्या ठिकाणची स्वच्छता असेल तर ग्रामीण लोकांचे आरोग्य चांगले राहिल. म्हणून ते स्वतः स्वच्छता करत असे. सध्याच्या परिस्थितीत ग्रामीण लोकांनी ग्राम स्वच्छतेची काळजी घेतली पाहिजे, जर स्वच्छता असेल तर पर्यावरण सुरक्षित राहिल आणि त्याचा आरोग्यावर चांगला परिणाम होईल. खराब वातावरणाने व दुषित पर्यावरणाने लोकांच्या आरोग्यावर वाईट परिणाम होतो. एखाद्या गोष्टीचा चुकीच्या पद्धतीने वापर होऊन त्याचा पर्यावरणावर जर प्रतिकूल परिणाम होत असेल तर प्रतिकूल पर्यावरणामुळे लोकांच्या आरोग्यावर परिणाम होतो परिणामी आरोग्य बिघडल्यावर ते पूर्ववत करण्यासाठी पुन्हा पैसा खर्च करावा लागतो. म्हणून ग्राम स्वच्छतेमुळे पैशांच्या बचतीवरही अनुकूल परिणाम होतो. जर खऱ्या अर्थाने शाश्वत विकास घडवायचा असेल तर गांधीजींनी सांगितल्याप्रमाणे ग्रामस्वच्छता राखली पाहिजे. ग्राम स्वच्छतेमुळे गावातील पर्यटनाला चालना मिळून ग्राम विकासासाठी आवश्यक असणारी आर्थिक बाजू भक्कम होऊन शाश्वत विकासास मदत होते. स्वच्छता, बचत, आर्थिक मिळकत यामुळे शाश्वतता टिकून राहण्यास मदत होते. लोकांच्या निरोगी आरोग्यामुळे आर्थिक विकासास मदत होते.

महिलांचा सहभाग आणि शाश्वत विकास

महात्मा गांधीजींनी स्वातंत्र्यासाठी केलेल्या आंदोलनात त्यांच्यासोबत त्यांच्या पत्नी कस्तूरबा गांधी या देखील हिरीरीने सहभागी होत्या. कस्तूरबांनी वेळोवेळी गांधीजींना सहकार्य केले होते. कस्तूरबां गांधींमुळे अनेक स्त्रिया या छोडो भारत आंदोलनात सहभागी झाल्यामुळे त्या काळातील त्या काळातील स्त्रियांना आपले हक्क, अधिकार, कर्तव्य व जबाबदारी यांची जाणीव जागृती झाल्याचे आपल्या लक्षात येते. गांधीजी स्त्री-पुरुष समानता येण्यासाठी प्रयत्न करत होते. निसर्गाने स्त्री-पुरुषांना समान अधिकार, स्वातंत्र्य दिले आहे असे ते मानत. त्यामुळे स्त्रियांनी स्व:विकासासाठी अग्रेसर राहून प्रयत्न केले पाहिजे असे गांधीजी म्हणत. आजच्या काळातही गांधीजींच्या स्त्री-पुरुष समानतेचा विचार शाश्वत विकासासाठी प्रासंगिक ठरतो. आजही देशातील बहुतांशी स्त्रिया या पुरुष प्रधान संस्कृतीला बळी पडून स्व:विकासापासून खूप दूर आहेत. त्यामुळे स्त्रियांनी शिक्षण घेऊन संघटीत झाल्या पाहिजे आणि स्वतःच्या व इतरांच्या विकासासाठी प्रयत्न केले पाहिजे जर देशातील प्रत्येक स्त्री-पुरुष सुशिक्षित झाले तर स्त्री-पुरुष दोघेही समानता या तत्वाचा अंगीकार करून देशाच्या शाश्वत विकासासाठी प्रयत्न करतील. त्यामुळे देशाचा सर्वांगीण विकास होण्यास मदतच होईल.

नैतिक विचारसरणी

स्वराज्य आणि सर्वोदय मिळवणे म्हणजेच सर्वांगीण आणि समग्र विकास हे गांधीजींच्या कार्याचे मुख्य ध्येय होते. गांधीजींच्या सत्य, अहिंसा या नैतिक विचारसरणीचा अवलंब केल्यास शाश्वत विकास साधता येऊ शकतो. आज आपण ज्या संकटांना तोंड देत आहोत ती मानव निर्मित आहेत कारण बुद्धिमान मानवाने पृथ्वीचा आणि निर्बल बांधवांचा स्वतःच्या हव्यासापोटी जो भयानक विध्वंस केला आहे त्यामुळे तो शाश्वत जीवनापासून कोसो दूर जात आहे. त्यामुळे माणसाने आपली लोभी वृत्ती सोडून जीवनावश्यक व इतर गोष्टींचा पर्याप्त आहे तेवढाच वापर केला पाहिजे. महात्मा गांधीजी उच्चशिक्षित असून देखील त्यांनी साधे राहणीमान स्वीकारले. आज देशातील प्रत्येक व्यक्तीने चंगळवादी वृत्ती, असत्याचरण व फसवणुकीचा मार्ग न अवलंबता आपल्या माणसांबद्दलचे व देशाबद्दलचे कर्तव्य प्रामाणिकपणे व नि:स्वार्थीपणे पार पडले तर तो व्यक्ती समाज व पर्यायाने संपूर्ण देश शाश्वत निष्कपट जीवन जगू शकतो आजच्या समकालीन समाजाने गांधीजींच्या नैतिकतेच्या नियमानुसार आचरण केले तर अशा समाजाला सदैव स्वराज्याचा आनंद मिळून शाश्वत टिकून राहता येऊ शकेल.

समारोप

सध्या २१व्या शतकात भारत खेड्यांचा देश आहे, हे चित्र वाढत्या शहरीकरणात आता मागे पडत आहे. शाश्वत विकासाच्या मार्गावर मार्गक्रमण करत असताना हा बदल अनिवार्य वाटत

असला तरी गाव खेड्यांमध्ये राहणाऱ्या लक्षावधी भारतीयांचे जीवन सुसह्य, सुखकर आणि समृद्ध करण्यासाठी गांधी विचारातील स्वयंपूर्ण ग्राम समूहांची रचना आजच्या तरुण पिढीने शासनाच्या सहकार्याने करणे गरजेचे आहे. यात शेती सक्षम करण्याबरोबरच शेतीला पूरक उद्योग-व्यवसायांची मोठ्या प्रमाणावर उभारणी करावी लागेल. गांधींनी दाखवलेला ग्राम स्वराज्याचा मार्गच त्यासाठी उपयोगी पडू शकतो. आपल्याला आपली गावे, शहरे तसेच आपले पर्यावरण जीवन जगण्यासाठी कायम अनुकूल किंवा शाश्वत ठेवायची असतील तर गांधी विचारातील पर्यावरणपूरक जीवनशैलीचा स्वीकार करून चंगळवादी जीवनशैलीचा त्याग करणे आजच्या पिढीला गरजेचे बनले आहे. याशिवाय सध्या जगभरात वाढणारी हिंसा, अशांतता, असहिष्णुता व दहशतवादासारखी प्रवृत्ती यामुळे जग शाश्वत टिकून राहिलच याची शाश्वती देता येत नाही म्हणून अशा काळात गांधी विचारातील सत्य, अहिंसा व नैतिक विचारसरणी आणि स्त्री-पुरुष समानता यांचा अवलंब करून शाश्वत विकास घडवणे २१व्या शतकात अनिवार्य बनले आहे.

संदर्भ

१. उदयोन्मुख भारतातील समाज, शिक्षण व शिक्षक, डॉ. अरविंद दुनाखे, नित्य नूतन प्रकाशन, आवृत्ती एप्रिल २००७.
२. उदयोन्मुख भारतीय समाजातील शिक्षक व शिक्षण, प्रा. विनोद विश्वासराव पाटील, प्रथमावृत्ती १५ ऑगस्ट २०१०
३. Gandhian Concepts of Social work, Indira Gandhi National Open University, 2017
४. दैनिक लोकसत्ता
५. शिक्षण आणि समाज त्रैमासिक, अंक २, जानेवारी ते मार्च, २०१८
६. योजना मासिक, अंक ३, ऑक्टोबर २०१९
७. शैक्षणिक विचारवंत भारतीय व पाश्चात्य, डॉ.के.यु.घोरमोडे व डॉ.कला घोरमोडे
८. You Tube UGC CEC Channel Gandhian Philosophy
९. माझे सत्याचे प्रयोग, म. गांधी
१०. सर्वोदय, म. गांधी. अनुवाद - ब्रिजमोहन हेडा, प्रकाशक नवजीवन प्रकाशन मंदिर १ मे २०१२.

